

FÖRSVARSVILJA PÅ INDIVIDNIVÅ

En inledande intervjuundersökning

Fredrik Miegel

Juni 1989

**Psykologiskt
försvar**

Rapport nr 152

FÖRSVARSVILJA PÅ INDIVIDNIVÅ

En inledande intervjuundersökning

Fredrik Miegel

Juni 1989

Sociologiska institutionen
Lunds universitet

Utgiven av:
Styrelsen för psykologiskt försvar
ISSN 0348-9353

Produktion:
Allmänna förlaget 714 9 008
Tryckeri Balder AB Stockholm 1989

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

STYRELSENS FÖRORD

FÖRFATTARENS FÖRORD

1.	BAKGRUND, SYFTE OCH DISPOSITION	1
1.1	Bakgrund	1
1.2	Några viktiga undersökningar	2
1.3	SPF:s definition av försvarsvilja	3
1.4	Modéers definition av "försvarsvilja"	4
1.5	SPF:s undersökningar	5
1.6	Problemformulering	6
1.7	Undersökningens syfte	7
1.8	Rapportens disposition	11
2.	METOD	11
2.1	SPF:s metod	11
2.2	Metoden i denna undersökning	12
2.3	Motivering av metodval	12
2.4	Undersökningens urval	13
2.5	Intervjufrågorna	15
3.	RESULTATREDOVISNING	17
3.1	Försvarspositiva, försvarsneutrala och försvarsnegativa	17
3.2	Försvarsvilja	19
3.3	Inställningen till Sverige	22
3.4	Personlig hotbild	26
3.5	Inställningen till det svenska försvaret	29
3.6	Inställningen till Sveriges förhållande till omvärlden	32
3.7	Inställning till världspolitiska förhållanden	36
4.	RESULTATDISKUSSION	39
4.1	Synpunkter på personlig försvarsvilja	39
4.2	Personlig försvarsvilja och det som är värt att försvara	42
4.3	Personlig hotbild	42
4.4	Personlig försvarsvilja och inställningen till omvärlden	42
5.	SAMMANFATTANDE KOMMENTAR	44
	REFERENSER	46

FÖRORD

"Antag att Sverige anfalls. Anser du då att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?" Frågan har kommit att framstå som central i de av Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) - tidigare Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (BN) - årligen genomförda försvarsviljemätningarna. Frågan formulerades ursprungligen av professor Gösta Carlsson i samband med den första försvarsviljemätningen 1952.

Definitionen av begreppet försvarsvilja har inte varit oomstridd genom åren. Det har bl a ifrågasatts om inte begreppet har getts en alltför snäv innebörd genom att endast avse det militära försvaret och inte totalförsvaret i övrigt.

SPFs försvarsviljemätningar speglar en allmän försvarsvilja, dvs om vi som samhälle bör eller inte bör göra väpnat motstånd. Mot den bakgrunden har det diskuterats om inte SPF också borde belysa den individuella försvarsviljan, dvs den enskildes vilja - eller ovilja - att personligen aktivt delta i landets försvar.

Det är den sistnämnda diskussionen som författaren till föreliggande rapport, Fredrik Miegel, ägnar huvudintresset åt. Genom att genomföra ett antal djupintervjuer med enskilda personer tillför Miegel intressanta aspekter till diskussionen om försvarsviljan. Studien, som bygger på ett relativt begränsat och selektivt intervjuunderlag, får ses som en försöksstudie, där framför allt den metodologiska ansatsen är av intresse. Studien har genomförts vid Sociologiska institutionen vid Lunds universitet.

Roland Nordlund
forskningschef

FÖRFATTARENS FÖRORD

Denna rapport bygger på ett antal muntliga intervjuer som utfördes under hösten och våren 1987/88. Jag vill därför inledningsvis rikta ett stort tack till de personer som tog sig tid att svara på mina frågor.

Undersökningen har utförts på uppdrag av Styrelsen för psykologiskt försvar. Författaren är forskarstuderande vid Sociologiska institutionen vid universitetet i Lund. Dessutom är jag vapenvägrare, varför jag har gjort vapenfri tjänst i stället för värnplikt. Detta innebär naturligtvis att jag står i ett speciellt förhållande till det svenska försvaret, vilket kanske också avspeglar sig i denna rapport, förhoppningsvis dock på ett positivt sätt. Tydligast framgår det förmodligen i min syn på hur begreppet försvarsvilja bör betraktas, i det att jag anser att man kan vara försvarsvillig samtidigt som man vägrar vapen eller engagerar sig i freds rörelsen.

Lund i juni 1988

Fredrik Miegel

1. BAKGRUND, SYFTE OCH DISPOSITION.

1.1 Bakgrund

SPF, Styrelsen för psykologiskt försvar, (till 1985 BN, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar) har under en lång följd av år intresserat sig för försvarsviljan i Sverige och dess betingelser. Man har sedan 1965 årligen utfört opinionsmätningar med avseende på försvarsviljan i fred, och redan tidigare genomfördes ett flertal liknande mätningar. SPF har under hela denna period använt sig av i princip samma intervjufrågor och metod när man undersökt försvarsvilja. Detta har naturligtvis både för- och nackdelar, vilket SPF också uppmärksammat i sin forskning.

BN och SPF har också försökt att undvika begreppsförvirring genom att använda sig av en och samma beteckning, "försvarsvilja", i stället för alla de andra begrepp (motståndsvilja, motståndanda, försvarsmotivation m fl) som florerat i debatten. Att dessa beteckningar i mångt och mycket skär in i varandra, används synonymt och ibland kan vara svåra att hålla isär samt att de är behäftade med samma begreppsteoretiska svårigheter som "försvarsvilja", gör att det förefaller förnuftigt att använda en enda övergripande term, "försvarsvilja". Det är också detta uttryck som kommer att användas i denna rapport.

En av de stora fördelarna med ett enhetligt och oförändrat mätningförfarande är att försvarsviljans utveckling och variation kan följas över tid. Förmodligen är det också av denna anledning som i princip samma definition av begreppet har varit i bruk under hela perioden. SPF har emellertid tagit upp svårigheterna med att entydigt definiera ett sådant begrepp som "försvarsvilja", vilket bl a har resulterat i en rad begreppsteoretiska och metodologiska rapporter där dessa svårigheter har diskuterats.

Svårigheterna med SPF:s sätt att använda försvarsviljebegreppet i sina mätningar beror bland annat på att SPF:s definition av begreppet i hög grad används operationellt. Grovt förenklat kan man säga att försvarsvilja i SPF:s mätningar definieras som det som mäts med de frågor som avser mäta försvarsvilja (jfr Hermerén 1974, Modéer 1974). Om mätinstrumentet förändras i alltför hög grad, förändras också det som mäts, och en konsekvens blir då att jämförelserna över tid försvåras eller omöjliggörs. Man har därför föredragit att i stort sett behålla sina mätinstrument oförändrade. Faran ligger däri att man kanske förlorar väsentliga aspekter av företeelsen försvarsvilja om begreppet ej modifieras när ny kunskap om dess natur vinnes.

Fördelarna med möjligheten att följa utvecklingen över tid har emellertid vägt tyngst i debatten, varför mycket av det som framkommit i begreppsdiskussionen inte avspeglar sig i särskilt hög grad i BN:s och SPF:s mätningar. Dessa diskussioner är dock av intresse i denna rapport, med tanke på dess syfte att framföra förslag och idéer till ett fördjupat studium av försvarsviljan och dess betingelser.

1.2 Några viktiga undersökningar

Förutom de årliga opinionsmätningarna har några av SPF:s undersökningar och rapporter i högre grad än andra varit av betydelse för, och bildat bakgrund till, denna rapport. Dessa presenteras i korthet nedan.

Den första opinionsmätningen med avseende på försvarsvilja genomfördes 1952 under ledning av Gösta Carlsson. Carlsson formulerade då den fråga som alltsedan dess ingått i SPF:s försvarsviljemätningar: "Antag att Sverige anfalles. Anser Ni att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?" (SOU 1953:27:210; citerat från Törnqvist 1975:7).

1974 publicerades två rapporter som tog upp svårigheterna med definitioner och mätningar av försvarsvilja. Rapporterna var författade av Göran Hermerén och Björn Modéer, båda vid tidpunkten verksamma vid Avdelningen för vetenskapsteori vid Umeå universitet. 1975 sammanfattade Kurt Törnqvist i rapporten "Försvarsvilja och närbesläktade begrepp" diskussionen om definitions- och mätproblemen.

1987 lade Gertie Elsässer, Sociologiska institutionen vid Lunds universitet, fram en doktorsavhandling med titeln "Försvarsvilja och framtidstro". Denna avhandling innehåller bland annat en sammanfattning och summering av SPF:s insatser på området. Även om SPF:s försvarsviljemätningar inte upphör i och med avhandlingen, kan denna ändå sägas markera en slags brytningspunkt. Efter avhandlingen tycks SPF ha inlett en ny satsning i det att man har återvänt till en explorativ, förberedande period i sin verksamhet. Denna rapport kan ses som ett exempel på detta förhållande.

1.3 SPF:s definition av försvarsvilja

Den definition som BN har använt sig av i sina opinionsmätningar "... ser försvarsviljan som individers attityd till det egna samhällets handlande vid ett tänkt fientligt anfall. Vad som efterfrågas är individens åsikt om - eller vilja att - vi som samhälle bör bjuda väpnat motstånd eller inte" (Stütz 1987:31).

Som mått på försvarsviljan har man använt sig av framför allt en fråga, som haft ungefär samma ordalydelse sedan den introducerades 1952 (jfr ovan). I sin nuvarande formulering lyder den: "Antag att Sverige anfalls. Anser Du då att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig ovisst?" (Stütz 1987:31). Denna fråga har ansetts vara den bästa indikatorn på försvarsvilja i mätningarna. Men den är inte den enda. I den senaste opinionsundersökningen (Opinion 87) beledsagades den av två frågor som berörde medborgarnas inställning till värnpliktstjänstgöring och inställningen till försvarsplikten.

Utifrån dessa tre frågor har ett index upprättats, där ett ja-svar på varje fråga tilldelats 3 poäng och vet ej-svaren och nej-svaren 2 respektive 1 poäng. Den sammanlagda poängsumman för alla individer har sedan dividerats med antalet individer. Det är detta medelvärde, som benämnes allmän försvarsvilja i fred i SPF:s undersökningar.

Det måste för att undvika förvirring hållas i minnet att SPF:s definition är avsedd för mätningar av allmän försvarsvilja. Med denna term avses samhällsmedborgarnas samlade inställning till om vi som samhälle bör, eller inte bör, göra väpnat motstånd vid ett angrepp mot Sverige. Att en individ anser att vi som samhälle bör göra väpnat motstånd om vi angrips, innebär emellertid inte med nödvändighet att personen själv är villig att delta i detta försvar, även om termen "vi" egentligen implicerar detta. Från allmän försvarsvilja måste man därför skilja personlig försvarsvilja. Med detta begrepp avses den enskilde individens inställning till om han eller hon personligen är beredd eller villig att delta i landets försvar vid en hotsituation. Det borde alltså vara angeläget att försöka mäta även den personliga försvarsviljan, också av det skälet att den personliga försvarsviljan kan tänkas omfatta andra aspekter än de som SPF inriktat sig på. Några sådana aspekter berörs i nästa avsnitt.

1.4 Modéers definition av "försvarsvilja"

Som tidigare nämnts har själva begreppet "försvarsvilja" varit föremål för en tämligen livlig diskussion. I denna rapport är det framför allt ett av inläggen i den begreppsteoretiska debatten som ägnas intresse. Det bör dock nämnas att många andra har lämnat bidrag i frågan, men syftet med denna rapport är inte i första hand att diskutera begreppet. Anledningen till att det ändå tas upp, är att ett av försöken till definition visade sig vara relevant för det som framkommit i föreliggande undersökning.

I rapporten "Definitioner av begreppet försvarsvilja" (1974), gör Björn Modéer ett försök att definiera "försvarsvilja", eftersom han anser att de definitionsförsök som tidigare gjorts varit på olika sätt otillfredsställande. Modéers syfte är att försöka nå en så heltäckande och entydig definition av begreppet som möjligt. Begreppet skall samtidigt vara lätt att operationalisera. Han menar att försvarsvilja bör betraktas som en attityd bestående av "...åsikter och värderingar som rör olika aspekter av det egna landets försvar, helt enkelt totalförsvaret. Detta innefattar militärt, civilt, ekonomiskt och psykologiskt försvar, således en rad förhållanden som föreligger i både freds- och krigstid. ...Härav följer att försvarsvilja måste komma att manifesteras på en rad olika sätt, i olika former av beteenden" (Modéer 1974:16).

Den för denna rapport väsentliga skillnaden mellan Modéers definition och den som ligger till grund för SPF:s opinionsundersökningar, är att Modéer ser accepterandet av totalförsvaret som ett uttryck för försvarsvilja, medan SPF:s definition snarast avser accepterandet av det militära försvaret. En annan skillnad är att Modéer i större utsträckning än SPF urskiljer andra kris- och hotsituationer än ett väpnat angrepp mot Sverige, och andra reaktioner på hotsituationer än ett bemötande av dem med ett väpnat försvar. Själva begreppsdefinitionen återkommer jag till i avsnitt 4:1 i samband med redovisningen av undersökningsresultaten. Redan nu vill jag dock säga att det sätt på vilket Modéer ser på försvarsvilja förefaller rimligt på många punkter, åtminstone när det gäller försvarsvilja på individnivå.

1.5 SPF:s undersökningar

I SPF:s undersökningar ingår, förutom de frågor som avser att utgöra mått på försvarsvilja, även en mängd frågor om företeelser som av en eller annan anledning antas vara relaterade till försvarsviljan. Dessa frågor har inte genomgående varit desamma. De har under den tid BN och SPF utfört sina opinionsundersökningar successivt bytts ut, kompletterats eller omformulerats.

Frågorna har berört områden som t ex inställningen till det svenska samhället och dess makthavare, synen på Sveriges framtid, inställningen till och upplevelsen av politisk spänning och andra förhållanden i omvärlden, upplevelse av krigsrisk, förtroende för det svenska försvaret och kunskaper om detsamma m m.

Någon mera ingående redogörelse för dessa frågeområden lämnas inte här, utan områdena kommer att tas upp efterhand som de blir relevanta för denna undersökning.

1.6 Problemformulering

SPF har i sina opinionsundersökningar huvudsakligen försökt mäta den allmänna försvarsviljan i fred, medan den personliga motsvarigheten inte har varit föremål för sådana mätningar. Anledningen till detta är att det har ansetts att "... den endast omfattas av vissa delar av befolkningen, bl a av dem som gör allmän värnplikt eller som tillhör frivilliga försvarsorganisationer etc" (Elsässer 1987:15). Det är också detta antagande som ligger till grund för de argument som anförts som kritik mot Modéers definition av försvarsviljebegreppet. Oavsett om dessa argument är riktiga eller ej kan man konstatera att det rent teoretiskt kan finnas åtminstone fyra olika försvarsviljebegrepp (jfr fig 1).

Denna rapport vill undersöka i vad mån de fyra olika typerna av försvarsvilja låter sig urskilja vid samtal med representanter för olika befolkningsgrupper. Den handlar just om försvarsvilja på individnivå, och om hur man skall kunna undersöka denna för att nå vidgad kunskap om försvarsviljan och dess betingelser. Ett sådant företag vore föga meningsfullt om det förhåller sig så, att i fredstid endast vissa delar av befolkningen kan vara försvarsvilliga eller ge uttryck för personlig försvarsvilja. Det är därför ett antagande i denna rapport, att det är möjligt att uppvisa personlig försvarsvilja även i fredstid. Antagandet måste emellertid motiveras.

		Militärt försvar	Total- försvar
Försvarsvilja	Personlig		
	Allmän		

Figur 1. Fyra olika försvarsviljebegrepp.

Man kan alltså fråga sig hur en allmänhet av något slag kan sägas vara försvarsvillig, om endast en minoritet av dess medlemmar befinner sig i en sådan situation att de kan vara det. Självfallet måste ett samhälles försvarsvilja grunda sig på den personliga försvarsvilja som var och en av dess medlemmar uppvisar. Eller som Modéer uttrycker det: "För att studera nationens försvarsvilja måste vi ändå falla tillbaka på de enskilda individernas försvarsvilja, utifrån vilka vi sedan kan dra slutsatser om nationens totala försvarsvilja" (Modéer 1974: 14). Därför är det av intresse att studera inte enbart den allmänna utan även den personliga försvarsviljan och dess betingelser. Frågan är på vilket sätt detta kan göras. Den frågan är det centrala temat för denna rapport.

1.7 Undersökningens syfte

Föreliggande rapport handlar om försvarsvilja på individnivå. Det är emellertid inte fråga om en opinionsundersökning grundad på ett representativt urval

invånare i Sverige. I stället bygger de resultat som kommer att redovisas på ett 30-tal muntliga intervjuer med personer som av författaren bedömts som intressanta för rapportens syfte. Syftet är att lämna förslag till frågeställningar som kan ligga till grund för ett fördjupat studium av försvarsviljan och dess betingelser.

De problemområden som varit aktuella i samband med intervjuerna är med något undantag hämtade från SPF:s tidigare opinionsundersökningar. Skälen till detta är flera. För det första hade det inom den för undersökningen avsattna tidsramen varit omöjligt att angripa helt nya områden och/eller utveckla helt nya frågeställningar. För det andra antog jag att det finns stora individuella åsiktsvariationer i de ställningstaganden som ligger bakom de siffror som redovisas i SPF:s opinionsundersökningar. Motiven för att ange ett specifikt svar på en fråga med bundna svarsalternativ tänktes alltså variera för olika individer. För det tredje är denna undersökning snarast att betrakta som en förberedande sådan, varför jag fann dessa frågeställningar vara en lämplig utgångspunkt för vidare studier. SPF:s opinionsundersökningar har bedrivits under en lång tidsperiod, vilket har resulterat i en mängd väl belagd kunskap om försvarsvilja och dess betingelser. Att utnyttja denna kunskap föll sig därför naturligt. För det fjärde tror jag att det är rimligt att anta att den personliga försvarsviljan är starkt relaterad till den allmänna försvarsviljan. Det som ligger bakom de resultat som redovisas i SPF:s opinionsmätningar är just enskilda individers attityder till olika företeelser.

Syftet med denna undersökning är alltså att försöka belysa vissa aspekter av den personliga försvarsviljan. SPF har hittills i huvudsak riktat sitt intresse mot den allmänna försvarsviljan. SPF:s definition av försvarsvilja "...avser således relationen mellan individ och samhälle - försvarsviljan är därmed ett socialpsykologiskt begrepp - och omfattar därför inte den enskildes ställningstagande till om han eller hon personligen med vapen i hand skall eller inte skall bekämpa angriparen" (Stütz 1987:31).

När det gäller den personliga försvarsviljan menar jag att individens uppfattning om sig själv som försvarsvillig eller inte är av stor betydelse, liksom hans eller hennes inställning till det egna handlandet vid ett hot. Inställningen till samhällets agerande vid en hotsituation är i det här perspektivet bara en av flera dimensioner av den personliga försvarsviljan. Vidare tror jag att det är väsentligt att undersöka vad individerna anser kunna hota samhället och hur de menar att dessa hot skall bemötas. Hoten behöver inte nödvändigtvis vara av militär natur, utan kan vara företeelser som i större eller mindre utsträckning anses vara närvarande i samhället. Relaterad till den personliga försvarsviljan är också det som av individen identifieras som värt att försvara, samt upplevelsen av förekomsten av detta i det egna samhället.

Vad beträffar till försvarsviljan relaterade begrepp och företeelser, har SPF i sina opinionsundersökningar undersökt medborgarnas inställning till ett antal sådana, och relaterat dessa till den allmänna försvarsviljan. När det gäller den personliga försvarsviljan är det av intresse att utröna sambanden mellan individens försvarsvilja och till denna relaterade företeelser och begrepp.

På individnivå är vi alltså framför allt intresserade av variationerna i och mellan individernas egen försvarsvilja och vad som betingar denna. På samhällsnivå undersökes i stället hur utbredd försvarsviljan är i samhället som helhet, hur den varierar över tid och vad som ligger bakom dessa variationer. I enlighet med ovanstående resonemang skulle det vara möjligt att åskådliggöra försvarsvilja i en figur med följande utseende (figur 2).

		Nivå	
		Individ	Samhälle
Försvars- vilja	Personlig		
	Allmän		

Figur 2. Försvarsviljans dimensioner.

Beroende på undersökningsgruppens sammansättning och storlek är det inte möjligt att upptäcka några säkra samband i föreliggande undersökning. För att detta skall vara möjligt krävs en betydligt större undersökning, med ett bredare och framför allt mera representativt befolkningsurval, än vad som här är fallet. Vad en undersökning av det här formatet kan göra, är bl a att förbereda och lägga grunden till en sådan mera omfattande studie. Med tanke på vad som framkommer i denna rapport finner jag det önskvärt att en sådan företas. Det finns uppenbarligen på många punkter stora individuella skillnader i fråga om försvarsvilja, som är väl värda att undersöka.

Vad denna undersökning kan göra är framför allt att peka på de stora individuella variationer och den komplexitet som kännetecknar de attityder som har att göra med frågor om försvarsvilja. Detta framgår också av den resultatredovisning som företas i kapitel 3. Att utifrån dessa resultat konstruera nya frågor har däremot varit möjligt endast i begränsad utsträckning, varför

de förslag och idéer som presenteras i kapitel 3 och 4, snarast är förslag till frågeställningar som kan vara värda att närmare studera i en större undersökning.

1.8 Rapportens disposition

Rapporten är disponerad så, att inledningsvis presenteras utgångspunkterna för och bakgrunden till undersökningen. Därefter ges en formulering av undersökningens huvudproblem. Efter detta tas den av författaren använda metoden upp till kort diskussion. I samband därmed kommer undersökningspopulationen att presenteras och motiveras, liksom de frågor och frågeställningar som använts vid intervjuerna. Den resultatredovisning som därpå följer ligger sedan till grund för de förslag och idéer som presenteras och diskuteras i rapportens sista del, som även innehåller en sammanfattande kommentar.

2. METOD

Eftersom det förfaringssätt som ligger bakom de resultat som framkommer i denna undersökning markant skiljer sig från den metod som nyttjats i SPF:s opinionsmätningar, kan det vara på sin plats med en kortare redogörelse och diskussion av de båda tillvägagångssätten.

2.1 SPF:s metod

Den metod som SPF använder sig av i studiet av försvarsfrågor är kvantitativ. Ett representativt urval svenska medborgare får svara på ett antal frågor som är likalydande för var och en. Svartalternativen är oftast bundna. Svaren bearbetas sedan, och de resultat som framkommer bygger på statistiska beräkningar som analyseras och som man drar slutsatser ifrån.

2.2 Metoden i denna undersökning

De resultat som framkommer i denna rapport, bygger på samtalsintervjuer. I genomsnitt har varje intervju tagit ungefär en timme att genomföra. Intervjuerna spelades i regel in på band. (Denna registreringsmetod var dock inte möjlig för gruppen värnpliktiga, eftersom dessa intervjuer ägde rum i en personbil på ett skjutfält.) De frågor som ställts har inte genomgående varit likalydande, och det har inte funnits några bundna svarsalternativ. Undersökningsurvalet har dessutom varit litet (33 individer), och inte representativt för Sveriges befolkning. Några generaliserande resultat, statistik, tabeller etc finns därför inte redovisade i framställningen. Eftersom rapporten handlar om försvarsvilja på individnivå, är det den enskilde individens synpunkter som har stått i fokus.

2.3 Motivering av metodval

Skälen till olikheten i metodval är flera, och de beror framför allt på skillnader i syfte. SPF:s opinionsmätningar avser att ge en bild av hur opinionen i försvars- och en del andra frågor ser ut vid en given tidpunkt, medan syftet i denna rapport är att bidra till framtagandet av lämpliga intervju- och enkätfrågor för att kunna undersöka en företeelse på ett lämpligt sätt. Dessa frågor kanske så småningom kan användas på ett liknande sätt som SPF:s nuvarande försvarsviljefrågor.

I muntliga samtalsintervjuer utan bundna svarsalternativ kan man tillåta intervjupersonen att tämligen fritt utveckla sina synpunkter på de företeelser man är intresserad av. "Öppna frågor och svarsalternativ ger den intervjuade större möjligheter att associera i sina egna banor, och man kan på så sätt få värdefull och oförutsedd information" (Hagström 1979: 27). Man når i lyckliga fall en djupare förståelse för vad som ligger bakom inställningen. Denna kan ju ha många orsaker, och när det gäller att få kunskap om den personliga försvars-

viljan och dess betingelser, är det snarast frågan **varför** personen har den specifika inställningen som är intressant, inte **att** han har den.

De svar som erhålls kan därefter eventuellt grupperas i olika kategorier, som sedan kan användas vid konstruerandet av relevanta frågor för en kvantitativ studie.

Den kanske viktigaste nackdelen med förfarandet är att det studerade urvalet blir betydligt mindre. Det kan inte bli representativt för befolkningen, men man kan få vissa idéer om hur attityder etc är strukturerade inom olika befolkningsgrupper.

2.4 Undersökningens urval

Urvalet till muntliga intervjuer görs inte slumpmässigt som är fallet vid t ex surveyundersökningar. "Vid kvalitativa intervjuer måste urvalet göras strategiskt. Ett antal fall måste med andra ord handplockas på ett sådant sätt att det maximerar chansen för att man ska råka ut för så många olika - och gärna motstridiga - sidor som möjligt av den företeelse man vill studera" (Jarlbro 1988:55).

De personer som intervjuades i samband med denna undersökning kan sägas bestå av representanter för sju olika grupper som valts ut av författaren just i syfte att få så stor spridning på svaren som möjligt. Sammanlagt intervjuades 33 personer. Nedan redogörs för var och en av de sju grupperna.

1. **Värnpliktiga.** I denna grupp ingick sex personer i åldrarna 20-23 år, med varierande civil utbildning, sysselsättning och politiska sympatier. Detta är en av de befolkningsgrupper vars individer enligt SPF:s försvarsviljedefinition har möjlighet att vara personligt försvarsvilliga, eftersom de accepterar det svenska

militära försvaret. Gruppen är bl a därför intressant att ha med i föreliggande undersökning.

2. Yrkesmilitärer. Fyra yrkesofficerare med varierande grad i åldrarna 23-41 år ingår i denna grupp. Gemensamt för dem är att de alla har genomgått officershögskola eller motsvarande. Samtliga har borgerliga sympatier. Även denna grups medlemmar kan enligt SPF uppvisa personlig försvarsvilja i fredstid.

3. Hemvärnsmän. De fyra hemvärnsmän som ingår i undersökningen är mellan 22-55 år, och de har varierande utbildning, sysselsättning och politisk hemvist. Som medlemmar i en frivillig försvarsorganisation kan de enligt SPF:s definition ha personlig försvarsvilja.

4. "Lottor". De tre föregående grupperna har av naturliga skäl bestått av män, varför det bl a därför är intressant att ha med representanter för en frivillig försvarsorganisation för kvinnor. De fyra kvinnor som ingår i gruppen är i åldrarna mellan 26-69 år och har varierande utbildningsnivå, sysselsättning och politisk ståndpunkt.

5. Vapenfria tjänstepliktiga. Individerna i denna grupp kan enligt SPF:s försvarsviljebegrepp inte ha personlig försvarsvilja, då de genom aktivt handlande tagit avstånd från det svenska militära försvaret. Genom att göra vapenfri tjänst accepterar de emellertid totalförsvaret. Gruppens fyra individer är 22-35 år och relativt välutbildade. Politiskt är gruppen något vänsterorienterad; dock ingår en borgerlig sympatisör.

6. Medlemmar i Svenska freds-och skiljedomsföreningen. I urvalet ingår två manliga och tre kvinnliga medlemmar i denna fredsorganisation. De är 26-34 år gamla och välutbildade. Politiskt befinner de sig till vänster.

Gruppens medlemmar accepterar inte det väpnade försvaret, varför de enligt SPF inte kan vara personligt försvarsvilliga i fredstid.

7. "Övriga". De resterande sex personer som intervjuades är att hänföra till denna grupp. Den består av vad man i dagligt tal kallar "vanligt" folk. Personerna är i åldrarna 21- 52 år, tre män och tre kvinnor. De har varierande utbildning, sysselsättning och politiska sympatier. Inte heller denna grupp kan enligt SPF:s begrepp uppvisa personlig försvarsvilja.

Urvalet är som framgår inte representativt för det svenska folket, utan grupperna, bortsett från "övriga", är utvalda framför allt utifrån något som kan kallas "förväntad försvarsvilja". Denna förväntade försvarsvilja utgår ifrån det synsätt som SPF har i sina mätningar. Ett andra skäl till att just dessa grupper valdes ut, var att deras medlemmar på ett eller annat sätt har tagit aktiv ställning i försvarsfrågor. Urvalet inom respektive grupp gjordes, så långt det var möjligt, för att få så stor variation som möjligt med avseende på ålder, sysselsättning, utbildningsnivå och kön.

2.5 Intervjufrågorna

De frågor som respondenterna ombads svara på, ta ställning till och resonera omkring, utgår ifrån de intervjufrågor som använts av SPF i opinionsmätningarna. Detta för att nå fördjupad kunskap om vad som ligger bakom de individuella ställningstaganden som utgör grunden för mätningarna av den allmänna försvarsviljan i fred och dess betingelser. Det grundantagande som ligger bakom valet av intervjufrågorna är det tidigare nämnda, att den allmänna försvarsviljan i ett samhälle grundar sig på den personliga försvarsviljan hos dess befolkning. Vid intervjuerna användes en intervjuarguide där de områden som skulle täckas var listade. Frågorna var emellertid inte exakt formulerade, utan intervjuerna kan sägas ha varit tämligen löst strukturerade. Nedan följer en kortare redogörelse för de frågeområden som användes.

Varje intervjuperson ombads att ge sin syn på vad försvarsvilja är, vad det är som skall försvaras, mot vad eller vem, och på vilket sätt. Dessutom fick de ta ställning till huruvida de själva uppfattar sig som försvarsvilliga eller ej. På så sätt framkom en mängd olika synpunkter på begreppet, och vad det innebär för olika individer.

Intervjuerna tog också upp individernas inställning till det svenska samhället och dess makthavare. Respondenterna ombads därvid att ge både positiva och negativa synpunkter. "Människors inställning till det egna samhället anses ha betydelse för deras lojalitet och solidaritet mot detta och därmed för deras attityder till försvar och säkerhet" (Törnqvist 1982:7). Detta antagande äger säkert sin riktighet, vilket SPF också i sina mätningar har kunnat påvisa (se t ex Elsässer 1987). Men vad är det som är bra eller dåligt med Sverige, vad är det som gör att dess invånare är positivt eller negativt inställda till landet? Denna fråga torde vara intimt förknippad med frågan om vad det är som är värt att försvara. I dessa intervjufrågor ingår bl a upplevelse av trivsel och trygghet i Sverige, upplevelse av överensstämmelse mellan individens och samhällets normer, värderingar, konventioner etc. Intervjupersonerna ombads också att ta ställning till sina egna möjligheter att göra sig själva hörda och påverka förhållanden i samhället. Vidare fick de ge exempel på händelser i landet under senare år, som de uppfattade som viktiga.

Respondenterna fick även ge uttryck för sin inställning till omvärlden utanför Sverige. Också dessa intervjufrågor tar sin utgångspunkt i SPF:s tidigare undersökningar. Därför behandlades även inställningen till de två supermakterna (USA och Sovjetunionen). De tillfrågade fick bl a ge sin åsikt om den världspolitiska tendensen, d v s om de tror att spänningen och oron i världen, och mellan supermakterna, ökar eller minskar. Vidare tillfrågades de om risken för en större militär konflikt i världen, och om de tror att terrorbalansen fun-

gerar eller inte. Intervjupersonerna fick hela tiden också motivera och ge skäl för sin inställning till de olika frågor som togs upp.

Intervjuerna omfattade vidare en mängd frågor om Sveriges förhållande till omvärlden. Respondenterna fick här ge sin syn på sådana saker som Sveriges möjligheter att vid en storkonflikt i Europa förhålla sig neutralt eller utanför ett krig. De fick också ge sin syn på Sveriges neutralitet och om hurvida vi bör ansluta oss till någon försvarspakt eller ej, samt varifrån hotet mot Sverige kommer. Även EG och Sveriges förhållande till denna organisation togs upp.

Slutligen berörde intervjuerna det svenska försvaret, närmare bestämt inställningen till försvaret som sådant, till allmän värnplikt, till alternativet vapenfri tjänst och till totalvägrare. Frågor om det svenska försvarets fredsbevarande och avskräckande förmåga, om upprustning respektive nedrustning och om införskaffande av kärnvapen, ingick också.

Om intervjuerna kan man säga att avsikten var att få den intervjuade att ge sina egna synpunkter på försvarsfrågor och diverse olika företeelser som anses relaterade därtill. Därför var motiveringarna till ställningstagandena väl så intressanta som själva ställningstagandet. Den nya information som intervjuerna förhoppningsvis har gett, har hämtats i första hand utifrån motiveringarna.

3. RESULTATREDOVISNING

3.1 Försvarspositiva, försvarsneutrala och försvarsnegativa personer

Innan redovisningen av det som framkommit under undersökningen tar vid, torde några förklaringar vara på sin plats.

Urvalet av intervjupersoner kan sägas vara indelat i tre grupper. Den första gruppen består av de värnpliktiga, yrkesmilitärerna samt medlemmarna i de två

frivilliga försvarsorganisationerna, medan den andra utgörs av de vapenfria tjänstepliktiga och medlemmarna i Svenska freds- och skiljedomsföreningen. Den tredje gruppen är alltså den som benämns som "övriga". De tre grupperna kommer fortsättningsvis att betecknas med termerna "försvarspositiva", "försvarsnegativa" samt "försvarsneutrala". Dessa termer avser dock inte att säga något om individernas faktiska inställning i försvarsfrågor, utan endast om hur de har valts ut (se fig 3).

Försvarspositiva är alltså individer som kan förväntas svara "ja" på SPF:s försvarsviljefråga, försvarsnegativa är de som kan förmodas lämna negativa svar på samma fråga. Försvarsneutrala är de om vilka man inte utan vidare kan anta något i endera riktningen.

	Försvarspositiva	Försvarsneutrala	Försvarsnegativa	
Män	Hemvärdet (4) Yrkesmil. (4) Värnplikt. (6)	"Övriga" (3)	Sv. freds (2) Vapenfria (4)	23 män
Kvinnor	"Lottor" (4)	"Övriga" (3)	Sv.freds (3)	10 kv.
	18 individer	6 individer	9 individer	33 pers.

Figur 3. Undersökningsurvalet

3.2 Försvarsvilja

Begreppet försvarsvilja förknippas ofta med ett väpnat försvar, vilket också framgick av de synpunkter på begreppet som intervjupersonerna ombads ge. Det visade sig också att om enbart denna aspekt lades i termen, så svarade intervjupersonerna i stort sett som man skulle kunna förvänta sig på frågan om de betraktade sig själva som försvarsvilliga. Emellertid framfördes flera invändningar mot denna hårdragning av begreppet, framför allt från gruppen försvarsnegativa, men även i viss mån från de båda andra grupperna. De allra flesta av respondenterna lade även in andra aspekter i begreppet när de gav sin syn på vad försvarsvilja innebär för dem personligen. Dessa synpunkter hade bl a att göra med hot som inte ansågs effektivt kunna mötas med vapen, såsom ekonomiska påtryckningar mot landet, korruption inom landet, inskränkningar i de mänskliga fri- och rättigheterna, naturkatastrofer, miljöförstöring, invandring, politiska skandaler m m. Sådana företeelser, som av olika individer omnämndes som möjliga hot, berörs närmare längre fram i framställningen.

Det visade sig att nästan samtliga i urvalet betraktade sig själva som försvarsvilliga. Att de personer som ingår i gruppen försvarspositiva skulle inta denna ståndpunkt är väl föga märkligt, men att de sk försvarsnegativa till största del skulle göra det är värt att diskutera.

Den stora skillnaden i fråga om försvarsuppfattning mellan dessa båda grupper ligger i att de har olika åsikt om hur Sverige skall försvaras, men även om vad det är som skall försvaras (Detta återkommer jag till i avsnitt 3:3.) Den grupp som här kallas för försvarspositiva är enig om att försvaret skall ske militärt, vilket torde vara tämligen självklart redan med tanke på dess sammansättning. Denna grupp är i det här sammanhanget därför inte speciellt intressant att närmare betrakta, eftersom de otvivelaktigt måste räknas som försvarsvilliga enligt SPF:s definition. De försvarsnegativa gör däremot inte det, utan de ingår i de kategorier som i SPF:s statistik hamnar utanför den allmänna försvarsviljan. Det är emellertid inte alldeles självklart att de skall räknas dit. I det här

sammanhanget blir Modéers syn på försvarsvilja intressant att ta i beaktande. Han ville som bekant utöka begreppets omfång till att omfatta ett accepterande av totalförsvaret (vilket de facto är den typ av försvar som vi har i Sverige, även om tyngdpunkten ligger på den militära delen av det) som indikator på allmän såväl som på personlig försvarsvilja. Att de vapenfria i så fall skulle räknas in bland de försvarsvilliga är lika självklart som att de nu ofta inte gör det. De accepterar inte det väpnade försvaret (SPF:s kriterium). Däremot accepterar de, och ingår som del i, totalförsvaret i och med att de gör vapenfri tjänst. Att de dessutom själva betraktar sig som försvarsvilliga försvagar inte Modéers resonemang. Ingenting säger egentligen att denna grupp skulle vara mindre motiverad än någon annan, t ex värnpliktiga, att hjälpa till för att avvärja ett eventuellt hot mot Sverige. Detta kan belysas av några vapenfria tjänstepliktigas synpunkter på sin personliga försvarsvilja.

"...så gör man också så långt möjligt civilt motstånd mot en militärt angripande makt, men detta att gå ut med vapen, ja det kan ju somliga kalla försvarsvilja, ...men då håller man på att försvara territorium för vems intressen? Man försvarar inte folket. Tvärtom, man betalar med människoliv för att försvara ett territorium som man anser stå högre än det folk som lever där. ...Jag skulle inte tveka...för att förvirra en angripande makt."

"Ifall det blir krig skall man ställa upp på den sida som man tillhör ...självklart är jag försvarsvillig."

I dessa båda citat framträder en klar åsikt om en vilja att hjälpa till att försvara landet vid ett eventuellt krig. Det synes mig inte finnas någon anledning att betrakta dessa ståndpunkter som något annat än uttryck för personlig försvarsvilja. Liknande attityder uttrycker medlemmar från Svenska freds- och skiljedomsföreningen. De anser helt enkelt att det finns andra försvarsformer än de militära, som dessutom bättre passar deras moral, värderingar, åsikter etc. Men från detta kan man inte sluta sig till att de inte är försvarsvilliga. De individer som uppger sig vara personligt försvarsvilliga och på något sätt, i ord

eller handling, uttrycker denna vilja, bör också räknas som försvarsvilliga i SPF:s mätningar av den allmänna försvarsviljan.

SPF:s definition av försvarsvilja är inte, menar jag, applicerbar på personlig försvarsvilja. Det är den heller inte avsedd att vara, varför detta i och för sig inte utgör någon kritik av begreppets användning. Men den ensidiga fokuseringen på det militära försvaret då det gäller mätningarna av den allmänna försvarsviljan kan ändå ifrågasättas. På denna punkt får jag stöd av Göran Hermerén: "Även om det är naturligt för Beredskapsnämnden att utgå ifrån det existerande militära försvaret, har dock diskussionerna om alternativa försvarsmöjligheter sedan 1952 varit ganska ingående, och ...anser jag därför att det vore värdefullt med en utvidgning av begreppet på denna punkt" (Hermerén 1974:46).

För att en individ skall kunna vara försvarsvillig, krävs naturligtvis att det finns något som anses vara värt att försvara. Vad detta "något" är, skiljer sig dock från person till person, liksom graden av medvetande om det. Hermerén säger: "Attityden kan vidare vara mer eller mindre medveten och mer eller mindre genomtänkt och klart artikulera" (Hermerén 1974:26). I rapporten "Mätning av försvarsviljan" (1974) för Hermerén bl a fram tanken att betrakta försvarsvilja som ett kvantitativt begrepp snarare än ett klassifikatoriskt. I stället för att se försvarsvilja som något man antingen har eller inte har, skulle man alltså kunna se det som något man har i större eller mindre utsträckning. Framför allt när det gäller personlig försvarsvilja, tror jag att detta är ett fruktbart synsätt, eftersom man på denna nivå är intresserad av individuella skillnader i försvarsvilja, av förhållandet mellan olika individers försvarsvilja och vad som betingar dessa skillnader. SPF undersöker hur utbredd försvarsviljan är i samhället vid en given tidpunkt, och de variationer som förekommer i denna mellan olika tidpunkter. Variationerna i och mellan enskilda individers personliga försvarsvilja, och vad som ligger bakom dessa, har man däremot inte undersökt.

Problemet är alltså att finna ett lämpligt instrument med vars hjälp man kan avläsa vilken grad av försvarsvilja en individ har. Det är självfallet ingen enkel uppgift som låter sig genomföras inom ramen för en undersökning av det här omfånget, men förhoppningsvis kan en sådan här studie innebära ett steg på vägen.

Försvarsvilja betraktas i SPF:s forskning som en attityd. De s k försvarsviljemätningarna har med andra ord karaktären av attitydmätningar. Svårigheterna med sådana mätningar och med attitydbegreppet som sådant skall jag av utrymmesskäl inte gå in på här, utan jag nöjer mig med att hänvisa till Gertie Elsässers avhandling "Försvarsvilja och framtidstro" (1987), där bl a attitydbegreppet diskuteras i samband med SPF:s försvarsviljemätningar. Allmänt kan man dock säga att en attityd är en värderande (positiv eller negativ) inställning till en viss företeelse, t ex en person eller ett värde. Försvarsvilja skulle då vara ekvivalent med en persons inställning till en rad olika företeelser. Det gäller alltså att finna ut vilka dessa är.

3.3 Inställningen till Sverige

Det förefaller rimligt att anta att medborgarnas inställning till sitt land är betydelsefull för deras vilja att bidra till dess försvar vid en hotsituation. Och liksom SPF har visat att det förhåller sig så när det gäller den allmänna försvarsviljan i fred, d v s att denna är positivt relaterad till en positiv inställning till samhället, kan man anta att det förhåller sig så även rörande den personliga försvarsviljan. Av denna anledning ombads intervjupersonerna att redogöra för sin inställning till det svenska samhället, och därvid ge såväl positiva som negativa synpunkter. Samtliga tillfrågade förklarade sig trivas i Sverige och ha en positiv bild av landet, men merparten av dem gav också uttryck för sådant som de var missnöjda med.

Att respondenternas inställning till Sverige är positiv är en sak, en annan är vad det är som upplevs som positivt, d v s betingelserna för inställningen. Det är i denna fråga som sådana individuella variationer kommer till uttryck som kan användas vid framtagandet av en passande metod för att belysa den aspekt av försvarsviljan på individnivå som har att göra med synen på det egna samhället.

Det visade sig att de tre grupperna i stort sett var meningsfränder i fråga om vad som är positivt respektive negativt i Sverige. De förhållanden som individerna angav som positiva och som de identifierade som det som är värt att försvara var förvisso synnerligen skiftande, men sex svar återkom oftare än andra.

Demokratin var det som oftast togs upp som positivt och värt att försvara. Ungefär en tredjedel av de tillfrågade nämnde detta begrepp i sammanhanget.

"Det som vi kallar demokrati, och som i praktiken är demokrati, det skulle jag inte vilja göra avkall på ...och jag tycker att dessa värden och samhället är värt att försvara" (Försvarsneutral man).

"Det som är bra med Sverige är att det finns ett demokratiskt system" (Försvarsnegativ kvinna).

"Sverige är en demokrati, det gör att vi har bestämt en massa bra saker här och det måste man ju försvara. ...Ja, det är egentligen det vi skall försvara. Demokratin alltså" (Försvarspositiv man).

Nästan lika frekvent angavs tillvaratagandet av de mänskliga fri- och rättigheterna som någonting värt att försvara i Sverige.

"...och sen naturligtvis de svenska idealen yttrande- och åsiktsfrihet, rösträtt. Här respekteras verkligen de mänskliga rättigheterna" (Försvarspositiv man).

"Det som jag vill försvara i Sverige är det demokratiska styrelse-skicket, ...Det som är bra med Sverige är att det finns ett stort mått utav frihet, fri- och rättigheter i det här sammanhanget, för enskilda människor. Alltså bara sådana grejor som vi nog tycker är självklara att

de finns, yttrandefrihet, mötesfrihet..." (Försvarsnegativ man).

Ekonomisk och social trygghet urskilde ungefär hälften av respondenterna som något positivt i det svenska samhället.

"Det är lätt att leva här. Det finns inga fattiga människor i Sverige ...man blir omhändertagen även om det går snett" (Försvarsneutral kvinna).

Något som också av flera nämndes som värt att försvara kan, i brist på bättre term, benämnas som "det svenska". Flera av individerna gav uttryck för åsikten att det finns något diffust men specifikt svenskt som det är viktigt att värna om.

"Sverige är det land jag bor i, jag är född och uppvuxen här. Jag vill inte att någon skall klampa in och, ja, röra till det eller vad man skall säga. Jag vill ha kvar det svenska, sillen och nubben på midsommarafton. Någon annan motivering behövs egentligen inte. Man vill försvara sitt land av samma anledning som man sätter lås på dörren hemma" (Försvarspositiv man).

"...men sen har jag också någon uppfattning om att jag är svensk och jag vill försvara det också. Något luddigt vad det innebär att vara svensk, att ingen främmande makt, om man säger så, lägger sig i ...och förstör de värderingar vi har" (Försvarsnegativ man).

Frihet och välfärd var två andra begrepp som återkom vid ett flertal tillfällen. Dessutom nämndes under intervjuerna en mängd andra förhållanden som upplevdes som positiva av intervjupersonerna, men undersökningsgruppen var alltför liten för att de skulle uppnå någon högre frekvens. Det är möjligt, kanske t o m troligt, att man med en större undersökningsgrupp skulle finna ytterligare några ofta förekommande synpunkter på vad som är värt att försvara i Sverige. För de individer som intervjuades i samband med denna undersökning är det alltså inställningen till det svenska samhället på framför allt sex punkter som utgör betingelser för deras personliga försvarsvilja. Dessa företeelser torde därför vara intressanta att studera vidare för att nå en större kunskap om den

personliga försvarsviljan i fred. De sex begrepp som återkom genom intervjuerna var följande:

- Demokrati
- Mänskliga fri- och rättigheter
- Ekonomisk och social trygghet
- "Det svenska"
- Frihet
- Välfärd

Det vore vidare av intresse att närmare undersöka det förhållandet, att olika individer i olika omfattning kan ge skäl för sin inställning i fråga om den egna försvarsviljan. Den enskildes medvetna engagemang och ställningstagande i frågan kan vara av varierande styrka. Detta är förmodligen ett väsentligt förhållande att beakta om man vill få ökad kunskap om den relativa graden av försvarsvilja hos enskilda individer.

När det gäller negativa aspekter på Sverige, var det framför allt tre typer av svar som angavs av respondenterna:

- Att den enskilde individen ofta kommer i andra hand.
- Byråkratisk stelbenthet.
- Myndighetsattityd/politikervälde.

Då de tillfrågade gav dessa synpunkter om vad de hyser missnöje mot i samhället, poängterade de ofta samtidigt att dessa förhållanden är relativa tendenser snarare än faktiska missförhållanden.

"...eftersom vi har så hög standard i det här landet, så i jämförelse med vilket annat land som helst kan man säga att det är jättebra. Men ju högre standard man lever med, desto högre krav ställer man också. Det finns mycket som kan förbättras" (Försvarsneutral kvinna).

"Det som jag inte tycker är bra ...det är väl mest förbättringar, det är liksom mer reformism då, jag vill liksom ha mer av det här goda" (Försvarsnegativ man).

"...men det är ju alltid lättare att se sånt som inte funkar va, det som är bra det är bra. Man tar det liksom för givet på något sätt" (Försvarspositiv man).

I samband med frågorna om det positiva respektive negativa i Sverige, fick de tillfrågade också ge sin syn på hurvida de tycker att det svenska samhället håller på att bli bättre eller sämre. Det framkom då, att ungefär hälften av gruppen tyckte att det blir allt bättre och den andra hälften att det håller på att bli sämre. Även om det inte går att dra några säkra slutsatser av resultatet, kan det nämnas att det framför allt var gruppen försvarspositiva som var negativ, medan de båda andra grupperna såg mera positivt på utvecklingen. På samma sätt förhöll det sig när det gällde upplevelsen av de egna möjligheterna att göra sig hörd och att påverka det som händer i landet. De flesta försvarsnegativa ansåg att dessa möjligheter var relativt goda, medan de försvarspositiva oftast tyckte motsatsen.

Jag tror att det kan vara av intresse för forskningen om den personliga försvarsviljan att närmare granska dessa frågor.

3.4 Personlig hotbild

När det gäller inställningen till vad som kan tänkas utgöra ett hot mot det svenska samhället, urskilde intervjupersonerna dels militära hot, dels sådana företeelser som inte har att göra med krigssituationer. Här var de individuella variationerna stora, men liksom i fråga om vad som är värt att försvara, framträdde vissa åsikter mera frekvent än andra. Frågorna om vad som hotar och vad som hotas togs upp i avsikt att få en bild av respondenternas personliga hotbild. Denna förmodade jag skulle uppvisa en betydande variation.

Motivet för att dessa frågor togs upp i intervjuerna, är att det även härvidlag kan tänkas finnas stora skillnader i fråga om medvetenhet, engagemang och kunskaper, det vill säga skillnader i fråga om hur klar och definierad hotbild den enskilde individen har. Dessa skillnader tror jag är synnerligen viktiga att studera i samband med försvarsvilja på individnivå.

Om de synpunkter som rörde militära hot, kan man säga att de flesta i undersökningsgruppen var av uppfattningen att risken för att Sverige skall dras in i ett krig är tämligen minimal. Detta innebar dock inte att de inte oroade sig för att en sådan situation skulle kunna uppkomma, men oron uttryckte snarare den bild de hade av de konsekvenser, i form av total förödelse, som skulle bli resultatet om det faktiskt inträffade. Svaren som gavs var ofta av karaktären "Risken är liten, men man kan aldrig vara helt säker".

För undersökningsgruppen var det alltså inte risken för att Sverige skall dras in i ett krig som ansågs utgöra det största hotet mot det svenska samhället. Då de bedömde denna risk som ytterst liten, betraktade de en sådan situation som tämligen hypotetisk och abstrakt. I stället redogjorde de för en mängd andra företeelser som de uppfattade som hotfulla för det samhälle de lever i. Som tidigare framhållits angavs vissa typer av svar oftare än andra.

Flyktingar och invandrare bedömdes av flera som något som direkt skulle kunna hota det svenska samhället. Åtta personer uttryckte denna åsikt, varav samtliga tillhörde gruppen försvarspositiva. Lägger man därtill de som är missnöjda med den svenska invandrapolitiken därför att den anses vara för generös, men som inte ser flyktingarna och invandrarna som något direkt hot, blir tendensen än starkare. Nästan hälften av respondenterna var av denna åsikt. Det som enligt intervjupersonerna hotas av invandrare och flyktingar är den svenska kulturen, sammanhållningen i landet, d v s sådana företeelser som tidigare under intervjuerna angivits som sådant som är värt att försvara. Vidare ansågs invandrare och flyktingar bidra till bråk, gatuvåld och gängbildning.

Frågor som rör invandrare, deras ställning i det svenska samhället och svenskarnas inställning till dem är ständigt aktuella i skilda sammanhang. Det på senaste tid mest uppmärksammade exemplet är folkomröstningen i Sjöbo om flyktingmottagande.

I en rapport från diskrimineringsutredningen, "Invandrare i tystnadsspiralen" (1985) diskuteras massmediernas roll i sammanhanget. Av rapporten framgår att invandrare är underrepresenterade i massmedierna när det gäller vardagliga situationer, men överrepresenterade i samband med kontroversiella och konfliktartade situationer. Dessutom sägs det i rapporten att medieutbudet i fråga om invandrare sedan början av 1980-talet fått en alltmer negativ ton. I rapporten framförs en hypotes av Lowe Hedman om att "...en förhållandevis stor grupp i samhället inte har särskilt klart uttryckta ställningstaganden till invandrare och invandring...För den gruppen blir den bild som framträder i våra massmedier viktigare när de själva skall ta ställning" (Hedman 1985:165). Han menar att det härigenom finns en risk för att denna grupp får en felaktigt negativ bild av invandrare. "En sådan tendens skulle lätt kunna leda till en ond spiral, där andelen negativa ökar, vilket resulterar i att trakasserierna ökar, vilket innebär skrivelser och inslag i radio- och TV om detta o s v. På sikt skulle detta leda till försämrade etniska relationer" (Hedman 1985:165).

Också SPF har uppmärksammat invandrarfrågan i rapporten "Samhället, invandrarna och försvaret" (Swedner et al 1972).

En hypotes i denna rapport är att de attityder som individerna har till invandring och invandrare, är av betydelse för hans eller hennes personliga hotbild och försvarsvilja. Hypotesen grundar sig på det faktum att somliga individer i undersökningsgruppen såg invandringen som ett hot mot sådant som de identifierade som värt att försvara i det svenska samhället.

I inställningen till invandrare och flyktingar fanns det alltså stora skillnader mellan undersökningsgrupperna, och även om den totala gruppens sammansättning och storlek hindrar att man skall kunna dra några mera långtgående slutsatser utifrån den, så var det just på denna punkt de största åsiktsskillnaderna fanns mellan försvarspositiva och försvarsnegativa. Den senare gruppens individer ansåg nästan samtliga att invandring är en tillgång för Sverige.

Det fanns emellertid även en annan intressant relation i denna fråga. Det visade sig att de som såg på invandringen som ett hot, dessutom hade haft svårt att ge några synpunkter på vad som är värt att försvara i Sverige, d v s att motivera sin personliga försvarsvilja. Med alla tänkbara reservationer för dessa relationers meningsfullhet, förefaller frågan dock värd att närmare undersöka.

Andra företeelser som av flera av de intervjuade upplevdes som hot mot det svenska samhället var miljöförstöring, överbyråkratisering och politisk korruption.

I denna fråga, liksom i frågan om inställningen till Sverige, kan som sagt inga säkra resultat hämtas ur undersökningens material. Det som framkommer får tjäna enbart som en indikation på att det kan vara mer eller mindre meningsfullt att närmare studera frågorna. Eftersom jag ser det som rimligt att anta att det jag här kallar den personliga hotbilden är väsentlig i relation till den personliga försvarsviljan, och eftersom denna undersökning också indikerar detta, finner jag att det borde vara av intresse att i framtiden närmare studera denna relation.

3.5 Inställningen till det svenska försvaret

Frågeställningar som rör de svenska medborgarnas inställning till landets försvar har varit centrala i SPF:s opinionsmätningar genom åren. Bl a grundar sig det index som framräknas och som används som mått på den allmänna försvarsviljan, på sådana frågeställningar. De är bl a därför också av intresse att

studera i samband med den personliga försvarsviljan. I samband med denna undersökning ombads således intervjupersonerna att ge sin syn på det svenska försvaret på en rad punkter:

- Allmän värnplikt
- Alternativet vapenfri tjänst
- Totalvägran
- Försvarets avskräckande förmåga
- Hurvida Sverige bör upprusta eller nedrusta
- Om Sverige bör skaffa kärnvapen eller ej

De allra flesta av respondenterna ansåg att tanken på en allmän värnplikt är bra, och att den därför bör finnas kvar. De flesta försvarsnegativa och några av de försvarsneutrala hade dock vissa invändningar att göra. Skälen som angavs för att förekomsten av allmän värnplikt är något önskvärt var emellertid varierande, liksom intervjupersonernas vilja att själva delta i försvaret av landet i händelse av krig. Sådana åsiktsskillnader kan förmodligen vara av intresse att ta i beaktande om man vill säga något om försvarsvilja på individnivå. Medborgarnas inställning till den allmänna värnplikten undersöks i SPF:s opinionsundersökningar, vilket däremot inte är fallet med de enskilda individernas inställning till eget deltagande i densamma. Anledningen är att den personliga försvarsviljan hittills inte har undersökts av SPF.

Inom den s k försvarsnegativa gruppen betraktade de flesta sig som försvarsvilliga, dock inte reservationslöst. De flesta angav också att de själva var beredda att delta aktivt i landets försvar. Emellertid motsatte de sig, med ett undantag, att delta i det väpnade försvaret. Frågeställningen beredde denna grupp vissa svårigheter eftersom de inte ville vara kategoriska i sina svar, vilket bl a framgår av följande intervjuцитat:

"Jag tilltalar av tanken på ett defensivt försvar. Vi angriper inte fienden, vi är mer som en igelkott som vänder alla taggar utåt. Försvaret inbegriper vapenmakt. Det motsäger inte ett engagemang i fredsrörelsen" (Försvarsnegativ man).

"Tanken om en allmän värnplikt är en bra tanke, men det beror på vad den innehåller. Om man ser det som en obligatorisk utbildning om handlandet i krissituationer, inte nödvändigtvis bara krig ... så borde också kvinnorna ingå i en sådan utbildning" (Försvarsnegativ man).

"Sverige behöver ett väpnat försvar av demokratiska hänsyn. Det vore helt oförsvarbart att ta bort det helt, eftersom de flesta människor i Sverige idag då inte hade haft något försvar att lita på. Alla är inte pacifister" (Försvarsnegativ man).

Samtliga respondenter ansåg att alternativet vapenfri tjänst bör finnas kvar. Skillnaderna i inställning mellan respondenterna i denna fråga hade istället att göra med vem som skall få göra vapenfri tjänst. De flesta av de försvarspositiva ansåg att många idag utnyttjar alternativet i avsikt att komma lindrigt undan, varför prövningsförfarandet bör skärpas. De försvarsnegativa å sin sida ansåg att det borde vara enklare att få möjlighet att göra vapenfri tjänst.

Undersökningsgruppens inställning till totalvägran och totalvägrare varierade men var överlag negativ. I den försvarsnegativa gruppen var dock somliga individer positiva i sin inställning. Det vanligaste argumentet mot totalvägran var att det är osolidariskt mot samhället och dess medborgare.

Beträffande frågan om det svenska försvarets avskräckande förmåga, ansåg ungefär hälften av undersökningspopulationen att en sådan föreligger, medan den andra hälften hade motsatt åsikt. De som angav den negativa ståndpunkten motiverade emellertid inställningen på olika sätt. Vissa menade att Sverige har fel typ av försvar, d v s att försvaret borde ha en annan inriktning än idag, t ex gerillaförsvar, elitförbandsbaserat eller civilförsvar. Andra menade att det svenska försvarets resurser är för knappa, eller att de värnpliktiga får för dålig utbildning. Dessutom framhöll några av respondenterna, att oavsett hur starkt försvar vi har, kan vi ändå aldrig värja oss mot ett angrepp från någon av supermakterna, eller skydda oss mot ett kärnvapenanfall.

På frågan om inställningen till en svensk upp- eller nedrustning svarade intervjupersonerna ungefär som man skulle kunna förvänta sig. De försvarsnegativa ansåg alltså att nedrustning bör ske, medan de flesta i den försvarspositiva gruppen ansåg motsatsen. De försvarsnegativa ansåg dock inte att ett totalt avlägsnande av försvaret var önskvärt. Istället ville de stärka det civila försvaret på det militära försvarets bekostnad.

De allra flesta ansåg att Sverige inte bör skaffa kärnvapen. Tre personer hade dock en avvikande uppfattning i frågan. De motiverade sin ståndpunkt med att det är det enda sätt på vilket Sverige skulle ha möjligheter att försvara sig på lika villkor.

3.6 Inställningen till Sveriges förhållande till omvärlden

I detta avsnitt tas intervjupersonernas inställning till Sverige och omvärlden upp, vilket innebär att det som avhandlas är av tämligen skiftande karaktär. Sålunda redogörs för inställningen till i tur och ordning följande företeelser:

- Sveriges möjligheter att förhålla sig neutralt vid en militär storkonflikt i Europa, samt den bedömda sannolikheten för att vi i en sådan situation skulle kunna hålla oss utanför detta krig.
- Den svenska neutraliteten och alliansfriheten som sådan.
- Uppfattningen om vad som utgör det största militära hotet mot Sverige.
- EG och Sveriges förhållande till denna organisation.

Eftersom i stort sett samtliga i undersökningen ingående individer bedömde risken för en militär storkonflikt i Europa som mycket liten, innebär det att intervjupersonerna i fråga om detta hade att ta ställning till en situation som de

betraktar som relativt hypotetisk. Det hindrade dem dock inte från att ha synpunkter på Sveriges möjligheter att upprätthålla neutraliteten vid ett eventuellt krig i Europa. Det visade sig härvid, att ungefär lika stora andelar av undersökningsgruppen trodde att detta var möjligt, inte möjligt respektive var tveksamma. De tre åsikterna fanns representerade i alla de tre olika grupperna. Likadant förhöll det sig när det gällde möjligheten för Sverige att hålla sig utanför ett sådant krig som frågan gällde.

Flera av respondenterna hävdade åsikten att Sverige förvisso är alliansfritt men i praktiken inte neutralt. Denna åsikt motiverades med att Sverige i kulturellt, ekonomiskt och/eller ideologiskt avseende har starkare band till väst än till öst. Denna åsikt förekom i såväl den försvarspositiva som i den försvarsnegativa gruppen. Emellertid var det personer som tidigare under intervjun hade kunnat klart ange vad de ansåg vara värt att försvara i Sverige, d v s givit skäl för sin bedömning av sig själva som försvarsvilliga, som hyste denna uppfattning.

I fråga om uppfattningen varifrån det militära hotet mot Sverige i störst utsträckning kommer ifrån fanns det åsiktsskillnader mellan grupperna. Att hotet i högst utsträckning kommer ifrån USA och dess allierade ansåg praktiskt taget ingen. Däremot menade drygt hälften att Sovjetunionen utgör detta hot, en åsikt som till klart övervägande del hölls av den försvarspositiva gruppen. Dock fanns även i de båda andra grupperna åsikten representerad. De försvarsneutrala och försvarsnegativa var annars huvudsakligen neutrala i sina åsikter och uppgav att de båda supermakterna hotar Sverige i samma utsträckning.

Föreställningen att Sovjet utgör det största hotet mot Sverige motiverades på olika sätt av de tillfrågade. Det fanns dessutom en mindre grupp som inte kunde ge några egentliga skäl för sin åsikt. Denna grupp var i princip densamma som betraktade invandrare och flyktingar som ett hot, d v s individer som i lägre utsträckning kunde motivera sin personliga försvarsvilja. Bland dem som moti-

verade sin åsikt var det å andra sidan framför allt två typer av skäl som angavs för att Sovjet utgör det största militära hotet mot Sverige.

Den ena typen av motiveringar grundar sig på en föreställning hos individerna att Sveriges kulturella, ekonomiska och ideologiska likheter och förbindelser är starkare med USA än med Sovjetunionen, varför supermakterna inte skulle betrakta Sverige som en i praktiken neutral stat. Så här motiverade en försvarsneutral man sin ståndpunkt:

Om USA:s syn på Sverige: "Jag tror de menar att Sverige redan går i deras ledband, vilket det på många sätt finns tecken på att vi också gör när det gäller både försvar, näringsliv och normer och värderingar."

Om Sovjets syn på Sverige: " De räknar också med att Sverige lutar mer åt väst än åt öst. De tror inte de så lätt får över Sverige på sin sida vid en konflikt."

Den andra typen av motiveringar hävdade att det är rent geografiska och strategiska skäl som gör att Sovjet utgör det största hotet mot Sverige.

"...men Sverige finns med i planerna eftersom kriget kommer att avgöras i Atlanten. Det är därför som Sovjet är ett större hot mot oss än USA, eftersom de behöver våra hamnar. De har ju inte så många egna som är isfria" (Försvarspositiv man).

Frågan om medborgarnas inställning till vilken av supermakterna som utgör det största hotet mot Sverige tas upp i SPF:s opinionsmätningar. När det gäller försvarsvilja på individnivå kan det dessutom vara av intresse att få kännedom om de individuella ställningstaganden som ligger bakom en viss uppfattning i frågan, d v s varför individen anser att den ena eller andra supermakten hotar i störst utsträckning. Dessa individuella variationer undersöks f n inte av SPF.

Beträffande inställningen till EG, ansåg många av respondenterna sig vara för dåligt insatta i frågan för att kunna ha någon välgrundad uppfattning. Dock framkom under intervjuerna flera intressanta synpunkter. De tillfrågade gav sin syn på organisationen framför allt utifrån ett försvarspolitiskt perspektiv. Åsikterna skilde sig åt särskilt i en fråga, nämligen: Innebär ett svenskt medlemskap i EG att Sverige gör avkall på neutralitetstanken och alliansfriheten eller inte? De som ansåg att så är fallet angav som skäl för sin uppfattning att det finns en koppling mellan EG och NATO, som består i att samtliga EG:s medlemsländer - bortsett från Irland, som ju liksom Sverige är alliansfritt och neutralt - också är anslutna till NATO. Ett svenskt medlemskap skulle därför komma att innebära en markering av vilken sida vi tillhör, som skulle innebära att förtroendet för vår neutralitet skulle sjunka betydligt. Flera av de till EG negativt inställda intervjupersonerna menade dessutom att EG kan komma att utvecklas till ett nytt maktblock.

"Det finns en risk för att EG är en ny stormakt om 20 år. De enskilda staternas beslutsrätt inskränks för mycket dessutom. Och sen innebär det ju ett klart närmande till västmakterna om vi går med. ...så innebär det att förtroendet för vår neutralitet minskar" (Försvarspositiv man).

"Det skulle innebära ytterligare ett steg ifrån neutraliteten om vi gick med i EG ...det finns nog ett visst samband mellan EG och NATO. Ett enat Europa skulle dessutom kunna innebära ett nytt maktblock" (Försvarsnegativ kvinna).

"Jag tror nog att man mer eller mindre blir knuten till NATO som medlem i EG, att risken är överhängande att man blir det. Förtroendet för vår neutralitet skulle sänkas väsentligt, tror jag" (Försvarspositiv man).

De som gav uttryck för den motsatta åsikten - att Sverige bör gå med i EG - menade istället att ett starkt EG skulle kunna innebära att Europa blev mindre beroende av supermakterna, och att detta skulle minska risken för större konflikter i världsdelen. I det långa loppet skulle det, ansåg flera av de positivt inställda, innebära att alla europeiska stater kunde frigöra sig från beroendet av USA.

"Min grundinställning är att Sverige skall närma sig Europa, och då naturligtvis också EG. Vi ställer oss utanför det nu. ...Jag tror att det är möjligt att gå med i EG utan att förlora förtroendet i fråga om neutralitet. ... Europa måste stärkas så att vi inte blir en lekstuga för supermakterna" (Försvarsneutral man).

"Sambandet mellan EG och NATO är i så fall negativt. Ett starkare EG skulle kunna göra Europa mindre beroende av supermakterna även militärt. Men ännu har Europa inte varit beredda att betala kostnaderna för att försvara sig själva. Det är USA som betalar. Om EG blir starkare finns det större möjligheter för Europa att skaffa sig ett eget försvar utan amerikansk inblandning" (Försvarsnegativ man).

3.7 Inställning till världspolitiska förhållanden

Även i detta avsnitt tas undersökningsgruppens inställning till supermakterna upp, men nu inte i förhållande till Sverige. Det som här efterfrågas är istället attityderna till supermakterna som sådana, till deras roll i världen, deras inbördes förhållande. Vidare berörs respondenternas upplevelse av supermakterna som ett hot mot världsfreden. Slutligen redogörs för individernas uppfattning om den politiska och militära situationen i världen.

Det framkom att attityderna till de båda supermakterna var av mycket skiftande art, och föga enighet rådde mellan individerna. Jag tror att dessa skillnader bäst åskådliggörs genom att respondenterna själva får tala i saken. Vi börjar med inställningen till USA:

"USA är den store brodern i väst, en verklig demokrati, en världsfredens försvarare. USA har räddat Europa från nazismen under andra världskriget, och från kommunismen efter kriget. Utan USA:s närvaro i Västeuropa hade Sverige inte kunnat vara neutralt" (Försvarspositiv man).

"För de flesta amerikaner gäller att man inte kan klandra dem för att de är så konservativa och naiva som de är, eftersom de aldrig har haft någon demokratisk chans att få någon annan uppfattning, eftersom de är

uppväxta med ett väldigt trångt synsätt. Och det skall till otroliga insatser för att ändra deras syn. Jag ifrågasätter starkt att USA är en demokrati" (Försvarsneutral kvinna).

"USA är allt. Där finns det värsta jag kan tänka mig och där finns det bästa jag kan tänka mig. Det är inget land utan en kontinent. Enorma vapenarsenaler, de enorma intressen de utger sig för att ha överallt. ... De försvarar sina gränser över hela världen. Vilken dåre som helst kan komma till makten där. ... De är ett hot mot världsfreden, men ibland är man nästan glad att USA rycker ut och håller tillbaka andra stater" (Försvarsnegativ man).

Inställningen till Sovjet uttrycktes av några av de tillfrågade så här:

"Sovjet är för mig en stat som ... där alla lever ofria. Det är ett politiskt system som innebär att människor inte har en speciellt stor frihet att göra vad de vill. Det är också sådant som man är rädd för" (Försvarsneutral kvinna).

"Det är bara att applådera att de nu börjar tillämpa några av demokratins grundregler, men samtidigt är det ju sprunget ur en helt annan politisk tradition, och de gamla män som styr Sovjet bär på traditioner som är både kulturellt och styrelsemässigt främmande för oss" (Försvarsnegativ man).

"Sovjet är precis som USA en halvdemokrati, ... de har sitt parlament och sin ledare" (Försvarspositiv man).

När det gäller de båda supermakternas roll i världspolitiken, var intervjupersonerna tämligen eniga om att de båda utgör ett hot mot världsfreden. Det var inblandningen i andra länders inre angelägenheter som angavs som skäl för denna uppfattning. Risken för att de skall råka i väpnad konflikt med varandra tror intervjupersonerna däremot inte vara speciellt stor. I det här fallet är det framför allt ett skäl som ligger till grund för inställningen, nämligen att konsekvenserna av ett världskrig skulle bli för stora för att någon av supermakterna skulle vara beredd att inleda en sådan konflikt. Skillnader var dock för handen i de motiveringar som gavs för ståndpunkterna i dessa båda frågor. En fråga som är relaterad till dessa, samt till upplevelsen av risken för ett världskrig, är inställningen till den s k terrorbalansen och dess funktion.

Härvidlag befanns respondenterna ha olika uppfattningar:

"Det är skrämmande att behöva säga det, men jag tror att terror-terrorbalansen fungerar, ... att den har en fredsbevarande förmåga, tyvärr" (Försvarsneutral man).

"Utan tvekan är det den som har gjort att Europa klarat sig från krig sedan andra världskriget. ... det är helt klart en trygghetsfaktor, och kärnvapnen har en positiv funktion i sammanhanget" (Försvarspositiv man).

"Jag antar att den fungerar så länge motparterna inte litar på varandra" (Försvarsnegativ man).

"Det ligger nog någonting i det där med att om du vill ha fred, så rusta för krig" (Försvarspositiv kvinna).

"Nej, tvärtom. Är det något som hotar världsfreden så är det denna ständiga upprustning" (Försvarspositiv man).

Även i fråga om i vilken riktning den världspolitiska tendensen går, hyser de tillfrågade skiftande meningar på flera punkter.

"Just nu ser det ut som om vi går mot avspänning, eftersom vi har en klar upptining i Sovjetunionen politiskt, och vi har vissa försök i alla fall att få avtal mellan USA och Sovjet. Vi har fler och fler länder i Afrika som får eget styre, det är bara ett par inbördeskrig kvar i Afrika. Mellanöstern har fortfarande stora problem, men försöker ändå förhandla sig fram" (Försvarsneutral man).

"Världen blir bara oroligare och oroligare. Se bara på Iran och Irak där de använder kemiska vapen och annan sådan skit. Och det där med att USA och Sovjet har möten och sånt, det är bara propaganda" (Försvarspositiv man).

"Det är mera avspänt nu, men de kan ju slå igen dörrarna i morgon, det vet man inte. ... De oförsonliga tongångar som fanns på 50-talet tror jag inte kommer tillbaka eftersom ingen längre tror på de här oerhörda svartmålningarna" (Försvarsnegativ man).

4. RESULTATDISKUSSION

En del av resultatdiskussionen företogs redan i samband med resultatredovisningen i kapitel 3. I detta kapitel kommer ytterligare några av de idéer och förslag som undersökningen har resulterat i att redovisas.

4.1 Synpunkter på personlig försvarsvilja

Om man avser att studera den personliga försvarsviljan, menar jag att begreppet "försvarsvilja" bör ges en vidare tolkning än vad som är fallet i SPF:s definition. Denna är till stor del inriktad på medborgarnas inställning till det militära försvaret. Dessutom avser definitionen allmän, och inte personlig försvarsvilja, vilket är två olika, men till varandra relaterade, företeelser. Vidare används begreppet i den s k försvarsviljefrågan klassifikatoriskt och inte kvantitativt i den mening att de individuella variationer som finns mellan graden av olika individers försvarsvilja inte framgår (jfr Hermerén 1974). Även detta hänger samman med att SPF hittills inte har undersökt den personliga, utan endast den allmänna försvarsviljan i fred. Däremot är det försvarsviljeindex som framräknas kvantitativt, men inte avsett att säga någonting om den personliga försvarsviljan.

På individnivå menar jag att försvarsvilja bör betraktas som ett kvantitativt begrepp. Fördelarna med detta betraktelsesätt är flera, vilket delvis också indikerats av denna undersöknings resultat. Bl a följande förhållande bör tas i beaktande i fråga om personlig försvarsvilja:

1. Att en individ accepterar det militära försvaret och sålunda får höga poäng på de frågor som SPF:s försvarsviljeindex beräknas utifrån, innebär inte nödvändigtvis att han är beredd att för egen del ställa upp och delta i eller

någon annan typ av försvar. En sådan individ skulle således anses ha en låg grad av personlig försvarsvilja.

2. Individer som av olika skäl (t ex etiska eller religiösa) inte accepterar ett väpnat försvar, kan ändå vara beredda att göra stora uppoffringar för egen del i syfte att ge sitt bidrag till samhällets försvar mot en angripare. Dessa individer bör enligt min uppfattning betraktas som i hög grad personligt försvarsvilliga.

3. Uppfattningen att vi inte bör göra väpnat motstånd vid ett angrepp, kan mycket väl tänkas stå i konflikt med en annan bör-uppfattning. En sådan konflikt uttrycktes på ett konkret sätt av den intervjuperson som ansåg att vi av demokratiska hänsyn bör ha kvar det väpnade försvaret, men som för egen del inte ansåg att vi bör ha ett sådant (se citat sid 31).

Om man beaktar dessa båda förhållanden skulle skillnaden mellan SPF:s syn på försvarsvilja och den syn som förespråkas i denna rapport kunna åskådliggöras i två scheman (fig 4 och 5).

De båda modellerna avser att ge en bild av de principiella skillnaderna mellan vilka individer som räknas som försvarsvilliga respektive icke försvarsvilliga i de båda definitionerna som diskuterats i denna rapport. Modellerna tar inte hänsyn till gradskillnader i individernas försvarsvilja:

	Positiv till väpnat försvar	Negativ till väpnat försvar
Vill själv delta i försvaret	Försvarsvilliga	Icke försvars- villiga
Vill inte själv delta i försvaret	Försvarsvilliga	Icke försvars- villiga

Figur 4. SPF:s synsätt (Allmän försvarsvilja i fred).

	Positiv till väpnat försvar	Negativ till väpnat försvar
Vill själv delta i försvaret	Oreserverat för- svarsvilliga	Reserverat för- svarsvilliga
Vill inte själv delta i försvaret	Icke försvars- villiga	Försvarsnegativa

Figur 5. Synsättet i denna rapport (Personlig försvarsvilja i fred).

4.2 Personlig försvarsvilja och det som är värt att försvara

Det framgick av intervjupersonernas svar att det fanns stora variationer i uppfattning om vad som är värt att försvara i Sverige. Man skulle kunna tänka sig att det som anses vara värt att försvara, och upplevelsen av tillfredsställelsen av detta i det egna samhället, kan utgöra en av indikatorerna på graden av försvarsvilja en individ har. En forskningsuppgift blir då att undersöka just vad som utgör det som identifieras som värt att försvara. Detta utförs lämpligast medelst en större kvalitativ intervjuundersökning med representanter för olika befolkningsgrupper. Man kan också tänka sig en mindre surveyundersökning i kombination med kvalitativa intervjuer (se t ex Jarlbro1988). Ett senare problem blir hur man skall kunna operationalisera det som identifieras som värt att försvara, för att kunna mäta företeelsen på ett relevant sätt.

4.3 Personlig hotbild

Man kan förmoda att den personliga hotbilden är relaterad till den personliga försvarsviljan. Det visade sig också i denna undersökning att det råder individuella skillnader i fråga om vad som anses utgöra ett hot mot det svenska samhället. Därför synes det mig av intresse att, i samband med den föregående, undersöka även denna fråga ytterligare. Som undersökningen gav för handen, var det inte bara militära angrepp som oroade respondenterna, utan även en mängd andra förhållanden. Relationerna mellan individernas föreställningar om dessa upplevda hots faktiska förekomst och styrka i det egna samhället, deras inställning till det egna samhället, trivseln och upplevelsen av trygghet i detsamma och deras inställning i försvarsfrågor borde kunna belysa ytterligare aspekter av försvarsviljan på individnivå.

4.4 Personlig försvarsvilja och inställningen till omvärlden

Medborgarnas inställning till de politiska och militära förhållandena i omvärlden har ägnats stort intresse i SPF:s opinionsmätningar. "Det säkerhetspolitiska läget

för Sveriges del bestäms i hög grad av den politiska och militära situationen i världen, speciellt i Europa och angränsande områden" (Törnqvist 1982:17). En individs eventuella oro eller avsaknad av oro för spänningen i omvärlden är därför inte bara en betingelse för allmän försvarsvilja, utan även för den personliga försvarsviljan. Den kan av denna anledning betraktas som en ytterligare dimension av den personliga hotbilden. Det råder stora skillnader i kunskap, medvetenhet, engagemang etc mellan olika individer på denna punkt, varför de attityder som olika individer uttrycker i sådana frågor kan förväntas uppvisa stora variationer. Detta förhållande förelåg också mellan dem som intervjuades i samband med denna undersökning, bl a i fråga om terrorbalansen och supermakternas inställning till den svenska neutraliteten.

Inställningen till terrorbalansen förefaller intressant att studera vidare, eftersom den av olika individer kan betraktas dels som en hotfaktor och dels som en trygghetsfaktor. Denna frågeställning kan därför tänkas vara intressant för såväl den personliga som för den allmänna försvarsviljan. Frågeställningen har mig veterligen inte använts i SPF:s opinionsundersökningar.

Samma gäller för individernas bedömning av hur supermakterna betraktar den svenska neutraliteten i praktiken. Åsikterna i denna fråga kan antas vara starkt relaterade till individernas uppfattning om varifrån det militära hotet mot Sverige kommer ifrån i störst utsträckning. Frågan kan alltså tänkas vara kopplad till medborgarnas hotbild. Individens egen inställning till Sveriges faktiska neutralitet torde uppvisa en motsvarande relation på individnivå, vilket också antyds av intervjuaren för denna undersökning. Frågeställningen borde därför kunna användas i studiet av såväl allmän som personlig försvarsvilja.

Ytterligare en frågeställning som är kopplad till åsikterna om den svenska neutraliteten gäller EG och Sveriges förhållande till denna organisation. Ett av de argument som flitigt brukas i debatten om ett svenskt medlemskap i EG handlar just om vad ett inträde skulle få för konsekvenser för den svenska

neutraliteten. Bl a därför är frågan i allra högsta grad relevant för studier i försvarsfrågor. I undersökningen framkom även en del andra intressanta aspekter på EG, väl värda att beakta när det gäller både personlig och allmän försvarsvilja. Dessa synpunkter rör EG:s inflytande på den militära situationen och supermakternas roll i framför allt Europa. Frågeställningen gäller om EG kan innebära att Västeuropas stater kan frigöra sig från USA:s militära inflytande i Europa och på så vis bidra till att situationen i Europa blir tryggare. Eller om EG kan innebära att Europa utvecklas till en ny supermakt, varvid i sin tur spänningen i världen kan öka eller ej.

5. SAMMANFATTANDE KOMMENTAR

Denna rapport har försökt att åskådliggöra skillnaderna mellan allmän och personlig försvarsvilja. Den har också syftat till att lägga i dagen några av de individuella variationer som föreligger i fråga om personlig försvarsvilja och därtill relaterade företeelser. Utifrån undersökningens resultat har skisserats ett antal förslag och idéer till frågor och frågeställningar som i framtiden kan användas i undersökningar av försvarsvilja på individnivå.

Det är min förhoppning att de resultat som har redovisats har bidragit till en fördjupad förståelse av begreppet försvarsvilja på individnivå. Undersökningen får som tidigare nämnts betraktas som en inledande orientering, en möjlig språngbräda inför en betydligt större kvalitativ undersökning. Eftersom den metod som använts är mycket tidskrävande i alla faser, är det önskvärt att ett relativt stort mått av tid avsätts för en sådan undersökning. Det gäller att konstruera lämpliga frågor för intervjuerna, att välja ut de grupper man vill skall ingå i undersökningen. Vidare att söka upp dessa personer och att avtala tid och plats för intervjuerna, vilket, av olika anledningar, inte alltid går alldeles smärtfritt. Själva bearbetningen av det insamlade materialet, dvs utskrifter av intervjuerna är också en process som tar ett stort mått av tid i anspråk, liksom

slutligen analysen av materialet. Dessa förhållanden bidrar naturligtvis till att undersökningsurvalets storlek i stor utsträckning bestäms av den tidsram som är avsatt för undersökningen. Detta påverkar självfallet också hur pass ingående materialet kan analyseras och hur stor meningsfullhet som kan tillskrivas resultaten.

Rapporten har tjänat sitt syfte om den kan vara ett argument för att en större kvalitativ intervjuundersökning om försvarsvilja på individnivå och dess betingelser genomförs. Företeelsen är intressant och förtjänar att analyseras ytterligare.

REFERENSER

- Elsässer, Gertie (1987) *Försvarsvilja och framtidstro*. Lund: Studentlitteratur.
- Hagström, Bo (1979) *Frågeteknik i utredningsarbete*. Lund: Bokförlaget Dialog.
- Hermerén, Göran (1974) *Mätning av försvarsviljan*. Psykologiskt försvar, 68.
- Invandrare i tystnadsspiralen - Journalisten som verklighetens dramaturg* (1985)
Stockholm: En rapport från Diskrimineringsutredningen.
- Jarlbro, Gunilla (1988) *Familj, massmedier och politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Modéer, Björn (1974) *Definitioner av begreppet försvarsvilja*. Psykologiskt försvar, 67.
- Stütz, Göran (1987) *Opinion 87*. Psykologiskt försvar, 146.
- Swedner, Harald m fl (1974) *Samhället, invandrarna och försvaret*. Psykologiskt försvar, 61.
- Törnqvist, Kurt (1975) *Försvarsvilja och närbesläktade begrepp*. Psykologiskt försvar, 70.
- Törnqvist, Kurt (1982) *Attityder till samhälle, säkerhet och försvar*. Psykologiskt försvar, 114.

SENASTE RAPPORTER FRÅN SPF

139. Engholm, Monica: När det osannolika blev sant. En studie av fyra lokaltidningars rapportering efter Tjernobyli 12-24 maj 1986. Stockholm 1987. Pris 60 kr.
140. Anderberg, Thomas: Att värdera det oförutsedda. En bedömning av ledarartiklar om Tjernobyli syndromet sådant det tedde sig i nedfallscentrum, våren 1986. Stockholm 1987. Pris 70 kr.
141. Nordlund, Roland: "Ovanligt hög lokal radioaktivitet". En studie av Radio Upplands Tjernobyli bevakning den 29 april-30 juni 1986. Stockholm 1987. Pris 80 kr.
142. Westerståhl, Jörgen & Johansson, Folke: Tjernobyli olyckan och myndighetsbeskeden. En studie av myndighetsinformation i lokala etermedier den 28 april-15 juni 1986. Stockholm 1987. Pris 40 kr.
143. Stütz, Göran: Att informera om det osynliga. En studie med anledning av broschyren "Efter Tjernobyli". Stockholm 1987. Pris 70 kr.
144. Lundgren, Claes: Tjernobyli olyckan i Radio Moskvas belysning. En studie av sovjetisk information till svensk publik om en nationell katastrof. Stockholm 1987. Pris 80 kr.
145. Elsässer, Gertie: Försvarsvilja och framtidstro. Lund 1987. Pris 100 kr.
146. Stütz, Göran: Opinion 87. En undersökning om svenska folkets inställning till några samhälls- och försvarsfrågor hösten 1987. Stockholm 1987. Pris 60 kr.
147. Hvitfelt, Håkan: Nyheter i krig. Stockholm 1988. Pris 120 kr.
148. Sjöstedt, Gunnar: Desinformation, vilseledning och nationell säkerhet. En problembeskrivning. Stockholm 1988. Pris 60 kr.
149. Stütz, Göran: Asikt 88. En undersökning bland ungdom om inställningen i några samhälls- och försvarsfrågor våren/sommaren 1988. Stockholm 1988. Pris 60 kr.
150. Stütz, Göran: Opinion 88. En opinionsundersökning hösten 1988. Stockholm 1988. Pris 60 kr.
151. Nohrstedt, Stig Arne & Sahlberg, Dan-Erik: "Något har hänt". Ryktet om en sovjetisk kärnkraftsolycka 3 februari 1988. Stockholm 1989. Pris 80 kr.
152. Miegel, Fredrik: Försvarsvilja på individnivå - En inledande intervjuundersökning. Stockholm 1989. Pris 40 kr.

SPF STYRELSEN FÖR
PSYKOLOGISKT
FÖRSVAR

ADRESS
BIRGER JARLS TORG 5, 1 TR
111 28 STOCKHOLM

TELEFON
08-23 02 60